

Σκέψεις με αφορμή το έργο ενός συλλέκτη.

Α΄ Μια έκθεση που τιμά το σχολείο μας

Περιδιαβαίνοντας την Έκθεση Παλαιού και Συλλεκτικού Παιχνιδιού με τίτλο «Παίζουμε;» που φιλοξενήθηκε στην αίθουσα τελετών του Δημαρχιακού Μεγάρου Περιστερίου από τις 5/12/2022 έως τις 15/1/2023, νιώσαμε τη μαγεία να επιστρέφεις σε άλλες εποχές. Όχι μόνο στα παιδικά μας χρόνια, αλλά και σε εποχές που γνωρίζουμε μόνο από μαρτυρίες ή ιστορικές καταγραφές.

Γιατί τα παιχνίδια, ως αντικείμενα που συνδέονται με τα πρώιμα χρόνια του κύκλου της ανθρώπινης ζωής, ανήκουν στις συνισταμένες του ανθρώπινου πολιτισμού. Από κάθε άποψη αποτελούν στοιχείο απαραίτητο για τη σωματική και πνευματική ανάπτυξη του ανθρώπου. Το γεγονός ότι αρχικά εκπληρώνουν βιολογικούς σκοπούς, οι οποίοι σχετίζονται με την προσαρμογή στο περιβάλλον και την κοινωνικοποίηση, φαίνεται από την ανάγκη για παιχνίδι που εκδηλώνουν και τα ζώα ακόμα, ιδιαίτερα στη μικρή ηλικία, αλλά όχι μόνο.

Ο εμπνευστής της έκθεσης, κ. Βασίλης Κούλογλου είναι μουσικός και τραγουδοποιός που διδάσκει κλασική κιθάρα και ασχολείται με τη μουσική διδασκαλία σε χορωδίες. Αλλά, για μεγάλη μας χαρά, είναι επίσης και μαθητής του σχολείου μας. Παράλληλα με τις πνευματικές και καλλιτεχνικές του ενασχολήσεις, διαθέτει και μια μεγάλη συλλογή παιχνιδιού, ελληνικού και απ' όλο τον κόσμο, καθώς και παιχνίδια από ιδιαίτερα υλικά, όπως σελιόνιτ και παπιέ μασέ.

Αυτή η μοναδική συλλογή, καρπός συστηματικής εικοσαετούς ενασχόλησης, μας συνεπήρε με το που ανεβήκαμε στην Αίθουσα Τελετών, του Δημαρχείου Περιστερίου. Εκατοντάδες παιχνίδια, μικρές εκρήξεις χρωμάτων που η ηχητική φαντασία μας κάνει να τα αναλογιστούμε το καθένα ως μια κραυγή χαράς και έκπληξης εκείνη τη μαγική στιγμή που βγήκαν από το κουτί τους κάτω από το χριστουγεννιάτικο δέντρο ή μπροστά από μια τούρτα γενεθλίων.

Επιτραπέζια «φειδάκια», (από τον καιρό το φίδι γραφόταν με έφιλον –γιώτα), λούτρινα αρκουδάκια φθαρμένα και μαδημένα όπως αρμόζει σε κάθε σωστό παιχνίδι από δεκάδες αγκαλιές, φιλιά και κουκουκουλώματα στο κρεβατάκι, φανταχτερά σίγκινα αεροπλανάκια με στραπατσαρισμένες γωνίες από ώρες παιχνιδιού, κούκλες κάθε είδους και εποχής σε όλη τους τη μεγαλοπρέπεια, πολύτιμοι θησαυροί οι οποίοι σίγουρα δικαιούνται μια πιο μόνιμη στέγη από εκείνη μιας χριστουγεννιάτικης εκδήλωσης του Δήμου.

Από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο; Από το Μουσείο Μπενάκη; Όχι, απλώς ένα σιδερένιο χειροποίητο παιχνίδι του περασμένου αιώνα το οποίο αποτελεί κατά τη γνώμη μας και το εντυπωσιακότερο κομμάτι της συλλογής, κατευθείαν πρόγονος στη μακρά γενεαλογική γραμμή της Μπάρμπι και των Transformers.

Β΄ Παιχνίδια και παιχνιδίσματα της σκέψης

Τα παιδιά και τα παιχνίδια τους: Εγκάτοικοι ενός αθώου σύμπαντος όπου τα όρια παραμυθιού και πραγματικότητας είναι ρευστά και η φαντασία ανόθευτη. Δένονται μαζί τους μισοπιστεύοντας πως είναι ζωντανά... Και, από κάποιες απόψεις πράγματι, είναι. Απορροφούν συναισθήματα, θλίβονται, χαίρονται, εξελίσσονται και γερνούν. Ιδίως γερνούν. Είναι η απαραίτητη προϋπόθεση να ολοκληρώσουν κι αυτά τον κύκλο της δικής τους ζωής. Τα παιχνίδια γερνούν, όχι όμως και η ανάμνησή τους.

«Αρχίζει να γερνάει κανείς από τη στιγμή που σταματάει να παίζει» – φράση που αποδίδεται στον Πλάτωνα – όμως η ταύτιση του παιχνιδιού με την παιδική ηλικία είναι τουλάχιστον αμφιλεγόμενη. Και στη ώριμη ηλικία η ανάγκη για παιχνίδι παραμένει παίρνοντας διαφορετικές μορφές. Για αυτό και είναι δύσκολο να τα δει κανείς απλώς ως συλλεκτικά αντικείμενα.

Πρωτομπαίνοντας στην έκθεση «Παίζουμε;» μπορεί να νιώθεις έτοιμος για προβληματισμούς για τις εκπαιδευτικές και παιδαγωγικές διαστάσεις του παιχνιδιού. Αρκεί όμως ένα τυχαίο έκθεμα το οποίο θα βρεθεί να σχετίζεται με τα βιώματά σου και θα λειτουργήσει όπως η μαντλέν του Προυστ: Θα σου ανοίξει ένα ολόκληρο σύμπαν.

Βλέποντας, για παράδειγμα, εκείνους τους υπεραιώνιους πηλινούς βόλους μπορεί αρχικά να ακούς ή και να συμμετέχεις σε συζητήσεις για τις διάφορες εκδοχές του παιχνιδιού από κοινωνιολογικής, ψυχολογικής, ανθρωπολογικής σκοπιά, – όπως αρμόζει σε ενήλικα – όμως αναπάντεχα το φλασμπάκ σε κυριεύει:

Γόνατα σα πεδίο μάχης όπου τα κακάδια δεν έφευγαν ποτέ από τον Απρίλη ως το Σεπτέμβρη. Να γδέρνονται πάνω σε ένα δρόμο που δεν έχει ακόμα ασφαλοστρωθεί: Παιδιά να έχουν σχηματίσει έναν κύκλο τριών μέτρων φρουρώντας τον από παρείσακτους Πετράς ένα βόλο, χτυπάει έναν, δυο άλλους, κι ένας από αυτούς χτυπάει έναν τρίτο. Η πιτσιρικάριά χειροκροτά. «Ει, για ξανακάν' το αυτό!» «Θαυμάσια βολή! Κα-τα-πλη-κτική!». Λες ένα σεμνό «Ελα μωρέ, σιγά το πράμα!» όπως απαιτεί το πρωτόκολλο και η καρδιά σου χοροπηδάει από καμάρι. «Μόνο ένα δάχτυλο στο έδαφος για να στρίβει άνετα ο καρπός» ανακοινώνεις με στόμφο. «Άλλα αν κανείς σας θέλει να τον πάρουμε στο επόμενο τουρνουά να το θυμάται: Είναι κυρίως θέμα καρπού!». Αλήθεια, πόσα επιστημονικά ταλέντα με ειδικευση στη βαλλιστική, να χάθηκαν μέσα στις αλάνες των φτωχογειτονιών του Αιγάλεω και του Περιστερίου;

«Είναι κυρίως θέμα καρπού» ψιθυρίζεις κοντά σαράντα πέντε χρόνια αργότερα στον πρώτο όροφο του Δημαρχιακού Μεγάρου.

«Συγγνώμη, τι είπατε»

«Τίποτα, τίποτα. Κάτι θυμήθηκα...»

«Καταλαβαίνω. Κι εγώ είδα εκείνο το βιουμάστερ - σπιτάκι και μόλις που κρατήθηκα να μη φωνάξω: «Ευχαριστώ που μου το βρήκατε! Σαράντα χρόνια τώρα το ψάχνω!»

Τι iPod και τι playstation! Θα ήταν ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς πόσοι αντίχειρες ετών πενήντα-φεύγα τυλίχτηκαν ανανακλαστικά πάνω από τους δείκτες κρατώντας ένα φανταστικό βόλο (ή γκαζιά, όπως τους λέγαμε) έτοιμα να ξεκινήσουν μια παρτίδα σαν εκείνες που κατάληγαν με τις τσέπες στα καλοκαιρινά σορτσάκια να βαραίνουν κουδουνίζοντας από τα χρωματιστά, γυάλινα λάφυρα.

Και έτσι, οι προσωπικές, σχεδόν ενδόμυχες προσεγγίσεις των παιχνιδιών και της ιστορίας τους είναι αναπόφευκτες.

Ζωντανεύοντας την παράδοση των «πανηγυράδων» οι οποίοι ήταν ταυτόχρονα και πλανόδιοι πωλητές παιχνιδιών και σχεδιαστές και κατασκευαστές: Το τσίρκο δια χειρός του κ. Κούλογλου.

Γ΄ Δράκοι κινέζικοι, μα όχι “Made in China”

Ο λόγος: Το γεγονός ότι πλέον η αγορά κατακλύζεται από πολλά και φτηνά παιχνίδια σημαίνει κατ’ αρχάς ότι είναι πολύ πιο αναλώσιμα απ’ ό,τι ήταν κάποτε. Όσο πιο εύκολα αποκτώνται, τόσο πιο εύκολα αντικαθίστανται από καινούργια. Και ο αντίλογος: Ανέκαθεν υπήρχαν παιχνίδια που έδιναν χαρά στους πιτσιρικάδες έναντι ασήμαντου αντιτίμου. Δεν είναι λόγος αυτός να στηλιτεύουμε την καταναλωτική κοινωνία. Και ανέκαθεν λόγω των ευτελών υλικών τους -τσιγκος, χαρτόνι, ξύλο, πλαστικό-, έσπαγαν ή διαλύονταν πολύ εύκολα. Γιατί αυτή ήταν η δουλειά τους, να χρησιμοποιηθούν μέχρι να γίνουν κομμάτια. Γι’ αυτό και σήμερα η συλλεκτική αξία όσων διασώζονται άθικτα είναι τεράστια.

Ο λόγος: Τα πράγματα που μπορεί να κάνει σήμερα ο κάτοχός τους με αυτά είναι πιο περιορισμένα: Πατάς ένα ή περισσότερα κουμπιά και αυτό είναι. Και ο αντίλογος: Τα παιδιά μπορούσαν να φτιάξουν έπη ολόκληρα με ένα κομμάτι ξύλο και λίγο ύφασμα. Κινητήρια δύναμη του παιχνιδιού είναι η φαντασία, όχι η πολυπλοκότητα του μέσου. Και αυτό δεν αλλάζει με τον καιρό, όσα κουμπιά και να λείπουν ή να περισσεύουν .

Εκείνο που είναι καινούριο είναι πως στις μέρες μας, που περίπου το 75% των παιχνιδιών του κόσμου είναι πλέον “Made in China”, όταν αγοράζουμε κάποιο παιχνίδι, ποτέ δεν φέρνουμε στο μυαλό μας το εργοστάσιο και τους εργάτες που το κατασκεύασαν (και πιθανόν, εάν αναλογιζόμαστε τις εργασιακές συνθήκες των κινέζων εργατών, απλώς δεν θα ξαναγοράζαμε παιχνίδια).

Κάτι που μας υπενθύμισε η έκθεση είναι πως τα πράγματα δεν ήταν πάντα έτσι. Υπήρξε εποχή που τα παιδιά μάθαιναν το όνομα της κατασκευάστριας εταιρείας του κάθε παιχνιδιού τους χωρίς προσπάθεια και χωρίς να τους το ζητήσει κανείς: Λύρα, ΕΛΒΠΠ, Ανανιάδης. Το κουτί του παιχνιδιού ήταν εξίσου σημαντικό με το παιχνίδι, αντικείμενο εμβριθούς παρατήρησης και μελέτης και το λογότυπο ήταν αδύνατο να περάσει απαρατήρητο. Ακόμα αντηχεί στα αυτιά μας εκείνη η τσιριχτή, ψευτοπαιδική φωνούλα της τηλεοπτικής διαφήμιση από τον καιρό που η τηλεόραση ήταν ασπρόμαυρη: «Ο Υπναρούλης και ο Πονηρούλης της El Greco... » Και τα κοριτσάκια έλεγαν «Η Κεχαγιά μου θέλει χτένισμα» μιλώντας για εκείνες τις λατρεμένες κούκλες της εταιρίας Ιωάννη Κεχαγιά η οποία, μπορεί να έκανε εισαγωγές τα μάτια για τις κούκλες, αλλά τα καλούπι τους ήταν σχεδιασμένο από ντόπιους τεχνίτες και πολλά νοικοκυριά συμπλήρωναν το πενιχρό τους εισόδημα ράβοντας φασόν κουκλίστικα φορέματα.

Ποιος νοιάζεται για την τιμή; Σίγουρα όχι το παιδί που λάτρευε και έπαιξε με τις ώρες με αυτά τα «η-φτηνια-τρώει-τον-παρά» φανταχτερά μαιμουδάκια, ένα από τα πολλά «πανηγυριώτικα» δείγματα της συλλογής

Δ' Διαδρομές στον χώρο και την ιστορία.

Ανήκει στον στοχασμό του Ηράκλειτου: «Αιών παις εστί παίζων, πεσσεύων, παιδός η βασιλήη»: Ο χρόνος είναι ένα παιδί που παίζει με πεσσούς, σε αυτό ανήκει η βασιλεία.

Καθώς τα παιχνίδια περιδιαβαίνουν τον κόσμο της παιδικής ηλικίας με την οποία είναι ταυτισμένα περιδιαβαίνουν παράλληλα και τον χρόνο. Αθύρματα και ειδώλια σε ανασκαφικά ευρήματα;. Παραστάσεις παιχνιδιών σε αρχαιοελληνικά αγγεία. Τα ονόματά τους: Πλαγγόνες, κρίκος, (στεφάνι), στρόμβος (σβούρα), σφαίρα (μπάλα), πεσσοί (πιόνια), κύβοι (ζάρια), αστράγαλοι (κότσια). Και ό,τι επέζησε ως έκθεμα: Σβούρες της τρίτης χιλιετίας π.Χ.. Αρθρωτές, πήλινες πλαγγόνες του 6^{ου} αιώνα π.Χ.. «Νινία» των Βυζαντινών χρόνων. Ένα πήλινο ομοίωμα κούνιας που βρέθηκε στη Φαιστό το 1450 π.Χ. ο -τεχνίτης άνετα θα έκανε μήνυση στις κούνιες της Μπάρμπι και της Polly Rocket για κλοπή πνευματικής ιδιοκτησίας ή και για αθέμιτο ανταγωνισμό. Εκατοντάδες παιχνίδια και ακόμα περισσότερες παραλλαγές τους σε όλο τον κόσμο.

Ένα ακόμα ερώτημα που έθεσε η έκθεση: Οι ομοιότητες και οι διαφορές των παιχνιδιών σε διαφορετικές εποχές, αλλά και σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες μιας συγκεκριμένης εποχής. Από τις πήλινες κουδουνίστρες της αρχαιότητας που με τον ήχο τους έδωχναν τα κακά πνεύματα από το μωρό και τις πλατινένιες κουδουνίστρες – κομψοτεχνήματα του 19^{ου} αιώνα μέχρι τις κουδουνίστρες – κινητά, οι άπειρες παραλλαγές μιας διαχρονικής βασικής ιδέας που καλύπτει μια βασική διαχρονική ανάγκη: Ένα αντικείμενο καταπραϊντικό για το μωρό.

« Ο τυμπανιστής μου! Μα πόσα χρόνια είχα να τον δω! » Πίσω του σπάνιο τσίγκινο παιχνίδι της συλλογής προτού τα πλαστικά (δεκαετία του '60) αντικαταστήσουν τα τσίγκινα παιχνίδια που θεωρήθηκαν «επικίνδυνα» λόγω του υλικού τους. (Ο μόλυβδος στα χρώματα και τα τοξικά πλαστικά ήθελαν ακόμα χρόνια μέχρι να γίνουν γνωστά).

Στην έκθεση φωτίστηκαν σημαντικές τομές στην ιστορία του ελληνικού παιχνιδιού σε σχέση με το υλικό και τα τεχνολογικά μέσα τα οποία οδήγησαν στη δημιουργία του με κυριότερες ανάμεσά τους την πορεία τω ελληνικών παιχνιδιών από τη οικοτεχνία μέχρι την βιομηχανική παραγωγή και τη μετάβαση από τα τσίγκινα της περιόδου 1920 - 1950 στα πλαστικά της δεκαετίας του '60.

«Ταπεινοί βιοπαλαιστές, Μικρασιάτες πρόσφυγες οι περισσότεροι», μας πληροφορεί ο κ. Κούλογλου. «Πού εύρισκαν τον τσίγκο; Πήγαιναν στο Τατόι, στα βασιλικά κτήματα, και μάζευαν ό,τι κονσέρβες υπήρχαν πεταμένες. Μετά τις πολτοποιούσαν και τις πήγαιναν σε βιοτεχνίες που έφτιαχναν παιχνίδια. Έτσι ξεκίνησε το τσίγκινο παιχνίδι στην Ελλάδα. Έκαναν σημαντική δουλειά οι Έλληνες κατασκευαστές».

Έτσι, καταγράφοντας τα πρώτα βήματα της εγχώριας βιοτεχνικής και βιομηχανικής παραγωγής αλλά και οι ραγδαίες εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών στην ελληνική αγορά παιχνιδιών φωτίζονται ταυτοχρόνως μερικές από τις κοινωνικές και πολιτισμικές όψεις των παιχνιδιών στην Ελλάδα. Και επιπλέον δίνονται στοιχεία με ποιους τρόπους, αναλόγως με την ηλικία, το ιστορικό πλαίσιο, τις παιδαγωγικές στοχεύσεις και τις τεχνολογικές εξελίξεις νοηματοδοτείται το παιχνίδι σε σχέση με τις αντιλήψεις περί παιδικής ηλικίας.

Και το κυριότερο: Μέσα από της έκθεση του κ. Κούλογλου η οποία μας ξεδίπλωσε τις πολλαπλές όψεις του παιχνιδιού είτε ως μέσου ως μέσα εκπαίδευσης και αγωγής των παιδιών, είτε ως δώρα των ενηλίκων προς τα παιδιά είτε ως μέσα συγκρότησης της ταυτότητας μας μετέδωσε χωρίς διδακτισμούς και το βασικό διαχρονικό μάθημα των παιχνιδιών: Πως η ευτυχία και η πλήρωση σε αυτόν τον κόσμο είναι εφικτές μόνο κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις.

Από την εποχή που κάθε παιδί είχε κι από ένα: Αυτά τα κουρδιστά μαιμουδάκια με τη σπαρακτική τους αθωότητα! Να το χαϊδεύεις, να το μυρίζεις, να τα καληνυχτίζεις, να το ακούς! «Ηχοι από την πρώτη ποίηση της ζωής μας» (Καβάφης)

Ουρανία Κατσαρέα

Φιλολόγος - Εσπερινό Γυμνάσιο Αιγάλεω